

TÜRK-RUM NÜFUS MÜBADELESİ'NİN SEBEP VE BAZI İSTİSNALARI

Yrd.Doç.Dr. Hikmet ÖKSÜZ*

20. yüzyılın en önemli nüfus hareketlerinden biri şüphesiz ki, 24 Temmuz 1923'te Lozan Barış Konferansı'nda esasa bağlanan, fakat tatbikatında ortaya çıkan pürüzler nedeniyle kesin şeklini alması 1930'lara sarkan Türk-Yunan Ahali Mübadelesi'dir. Daha çok sosyal tarih araştırmacılarının ilgi sahasına giren bu konunun siyasî, sosyal ve ekonomik boyutları hakkında önemli çalışmalar yapılmıştır¹.

Biz bu çalışmamızda nüfus mübadelesinin sebeplerini teşkil eden tarihsel zemini arşiv belgelerinden de yararlanarak hatırlattıktan sonra, konunun okuyucuların ilgisini çekeceğini umduğumuz "Mübadeleden istisna edilenler" boyutunu incelemeye çalışacağız.

1814'te Odesa'da kurulan Etniki Eterya Cemiyeti'nin faaliyet programının siyasî tarih literatüründeki simge adı "Megali İdea"dır. Yunan megalı ideasının en önemli kazanımlarından birisi kuşkusuz 1830'da Yunanistan'ın bağımsız devlet durumuna getirilmesidir. Bu tarihten sonra Yunanistan, büyük devletlerin desteği ile, Osmanlı Devleti aleyhinde sürekli genişleme faaliyeti göstermiş, ele geçirdiği topraklarda çok sayıda Türk ve Müslüman topluluklar kalmıştı.

* KTÜ, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, TRABZON.

1Mahmut H.Şakiroğlu, "Türk-Yunan Ahali Değişimine Ait Tarihi Notlar", Yusuf Hikmet Bayur'a Armağan, Ankara 1985, ss.227-238.; Seçil Akgün, "Birkaç Amerikan Kaynağında Türk-Yunan Mübadelesi Sorunu", Türk-Yunan İlişkileri, Üçüncü Askerî Tarih Semineri, Ankara 1986, ss.241-277.; Mesut Çapa, "Lozan'da Öngörülen Türk Ahali Mübadelesinin Uygulanmasında Türkiye Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyetinin Katkıları", Atatürk Yolu, Sayı: 2, Ankara 1988, ss.241-256.; Mesut Çapa, "Yunanistan'dan Gelen Göçmenlerin İskânı", Atatürk Yolu, Sayı: 5, Ankara 1990, ss.49-84.; Kemal Arı, Büyük Mübadele, İstanbul 1995.; Kemal Arı, "Mübadele ve Ulusal Ekonomi Yatırma Çabaları", Toplumsal Tarih, Ağustos 1999, ss.12-17.

19. yüzyıl boyunca özellikle Balkanlar'da azınlık sorunları yüzünden önemli sarsıntılar yaşayan Osmanlı Devleti, 1878-1913 devresinde geçirmiş olduğu askerî ve siyasî olayların sonucunda Balkan hakimiyetini kaybetti. Balkan Savaşları'nın yaratmış olduğu şok, devlet yöneticilerini bir taraftan savaş sonunda yapılan antlaşmalarda sınır ötesinde kalmış Türk ve Müslüman unsurların haklarını güvence altına almaya yöneltirken, diğer taraftan daha radikal bir çözüm olarak görülen nüfus mübadelesi konusunu düşünmeye sevk ediyordu. İşte bu çerçevede 1913 yılında Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında bir nüfus mübadelesi tasarlanmış, ancak hemen ardından patlak veren Birinci Dünya Savaşı bunu sekteye uğratmıştır.

1917 yılında Venizelos'un gayretleriyle Birinci Dünya Savaşı'na giren Yunanistan, savaş sonrası, Müttefiklerinden almış olduğu destek ile Anadolu'yu işgale girişmiştir. İrredentizm politikasına yönelen Yunan ulusçuluğu, Ortodoks Kilisesi'nin hortlatmış olduğu husumetin de etkisine girerek 1919-1922 yılları arasında Trakya, Batı Anadolu, Marmara ve Doğu Karadeniz bölgelerinde vahşet tabloları çizmiştir.

15 Mayıs 1919 günü İzmir'den başlatılan Yunan harekâtı ile işgal alanına giren bölgelerden yurdun işgale maruz kalmamış daha güvenli bölgelerine doğru iç göç hareketi başladı². Yunanlıların zulüm ve baskılarından bıkararak yerlerini değiştirmek zorunda kalanların sayısının ilk anda 80.000'e çıktığı³, bu sayının kesin olmamakla birlikte Temmuz 1922 yılına kadar 90.058'e kadar ulaştığı tahmin edilmektedir⁴. Rum nüfusunu çoğaltabilmek için topraklarını terketmek zorunda kalan Türklerin boşaltmış olduğu yerlere arazi ve çiftlik verileceği vaadi ile asker kaçağı Rumlar, Yunanistan'dan ve adalardan getirilen Yunanlılar yerleştirilmiştir⁵.

2 Mesut Çapa, "Anadolu'da Yunan İşgalinin Sebep Olduğu İç Göçler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, cilt X, Temmuz 1994, sayı : 29, ss.379-389.

3 Cengiz Örhonlu, "Yunan İşgalinin Meydana Getirdiği Göç ve Yunanlıların Yaptıkları Tehcir'in Sonuçları Hakkında Bazı Düşünceler", *Belleten*, cilt XXXVII, No: 148, Ekim 1973, s.488.

4 Çapa, a.g.m., s.388.

5 Örhonlu, a.g.m., s.488-499.; Justin, McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, Çeviren: Bilge Umar, İstanbul 1998, s.332.

Yunan ordusunun ve özellikle onun etki alanına giren Türkiye vatandaşları Rumların yapmış oldukları olumsuzluklara karşı TBMM, medenî ve insanî hakları gözden irak tutmadan, savaş kanunlarına uygun bir takım tedbirler almıştır⁶.

Mondros Mütarekesi'nden sonra İtilaf Devletlerinin baskısı ile Hıristiyanların askere alınması engellenmişti. Ancak, Yunan istilasının başlamasıyla birlikte işgal altına giren bölgelerde yaşayan Hıristiyan halkın bir kısmı isteyerek, bir kısmı da zorla Türkler aleyhinde silahlandırılmıştı. Bunu önlemek ve Türk ordusunun savaş gücünü zaafa uğratmamak için yürürlükte olan kanunlar doğrultusunda Gayri Müslimlerin geri hizmette kullanılmak üzere askere alınmaları Müdafaa-i Milliye Vekâleti'nin isteği doğrultusunda Hükümet tarafından 15.12.1920 tarihinde kabul edilmiştir⁷. Bundan beş gün sonra 20 Aralık 1920 tarihinde Genel Kurmay Başkanlığı'nın emriyle, ordu gerisindeki bölgelerde, yurt içinde casusluk ve propagandalara karşı koymak, karışıklık ve sabotajları önlemek, Yunan gizli örgütünü bulmak, karşı istihbarat işlerini yürütmek için askerî polis örgütü kuruldu ve kısa sürede önemli başarılar elde edildi⁸.

1921 yılı içerisinde de TBMM Hükümeti bir taraftan düşmanın saldırı gücünü kırabilmek için düzenli orduyu kuvvetlendirmeye çalışırken, diğer yandan orduyu iki ateş arasında bırakmamak ve yağmayı önlemek için tedbirlerini arttırmak mecburiyetinde kalmıştır. Şöyle ki; Birinci İnönü Muharebesi sırasında Türk ordusu Bilecik'i boşaltmak mecburiyetinde kalınca Yunanlılar eli silah tutan Hıristiyan gençleri silah altına almıştı. Bunlar büyük bir husûmetle Türklerin canlarına ve mallarına saldırmışlardı. Bunun üzerine Yunan ordusunun 6-10 Ocak 1921 tarihlerinde geriye püskürtülmesinden sonra orduyu iki ateş arasında bırakmamak ve manevra alanını genişletebilmek için cepheye yakın yerlerde bulunan kadın-erkek

---

6 Bu tedbirlerin nicelik ve nitelik yönünden değerlendirilmesi bu çalışmanın maksadını aşacağı ve daha kapsamlı bir araştırmaya konu teşkil edeceği için biz burada bir takım kesitler olarak mübadeleyi zorunlu hale getiren şartların nasıl oluştuğunu tarihsel zeminden kopmadan ortaya koymaya çalışacağız.

7 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Belge Tarih ve Sayısı: 15.12.1336/453, Arşiv Dosya No: 0.30.18.01-02.24.10.

8 Ergün Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, cilt I-II, İzmir 1988, s. 92.

eli silah tutan bütün Gayri Müslimlerin geri bölgelere nakledilmeleri Hükümet tarafından uygun görülmüştür⁹. Buna benzer bir tedbir 1921 yılının Haziran ayında Yunanlıların Türk ordusunu hem Batı Anadolu'dan hem de Karadeniz bölgesinden kısıpaca almaya çalıştığı bir sırada yürürlüğe sokulmuştur. Yunan donanmasının Karadeniz'deki faaliyetleri, İnebolu'yu bombardıman etmesi ve Samsun'a asker çıkarmaya niyetlenmesi üzerine, sahilde yaşayan, 15 yaşından 50 yaşına kadar eli silah tutan Rumların iç kısımlara sevk edilmelerine karar verilmiştir¹⁰.

Sakarya Meydan Savaşı'ndan (23 Ağustos-13 Eylül 1921) sonra Türk ordusu hem psikolojik üstünlük elde etmiş hem de savunmadan taarruz durumuna geçmişti. Gerekli hazırlığın yapılmasından sonra 1922 yılı içerisinde düşmana karşı taarruza geçileceği kuvvetle muhtemeldi. Bu yüzden Türk ordusunun aleyhinde yapılabilecek olan casusluk faaliyetlerine karşı tedbir alınması gerekiyordu¹¹. Bu yönde Garb Cephesi Kumandanlığı, Başkumandanlık ve Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye Vekâleti arasında yapılan yazışmalara uygun olarak Hükümet 18.1.1922 tarihinde bir karar almıştır. Buna göre; casusluklarından şüphe edilerek Divân-ı Harblere verilen, fakat Divân-ı Harblerce haklarında kesin delil elde edilememesinden dolayı beraatlerine karar verilen şahıslardan ordularca haklarında şüphe bâki olanların geçici olarak cepheden geri mıntikalara nakledilmeleri ve gereğinin cephe kumandanlarının bilgisi dahilinde yapılması uygun görülmüştür¹².

26 Ağustos 1922'de başlayan Büyük Taarruz ile Yunan ordusu büyük bir panik içerisinde geri çekilmiş ve bozguna uğratılmıştır. “ *Yunan askerleri, çekilişleri boyunca bulabildikleri her Türk sivil insanı, özellikle kadınları ve kendilerine yol göstericilik edebilecek erkekleri tutsak ettiler* ”¹³.

9 BCA, 9.2.1337/657-0.30.18.01/2.35.3.

10 BCA, 12.6.1337/941-0.30.18.01/3.24.12.; İç kesimlere sevk edilen Rumların güvenliği için alınan tedbirler hakkında bkz: Yusuf Sarımay, “Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt XI, Sayı: 31, Mart 1995, s.136.

11 Seçil Akgün, Melville Chater'in *History's Greatest Trek, National Geographic Magazine*, 1925, eserinden naklen mübadele gerçekleştirilirken çoğunluğu İstanbul'da yaşayan, genellikle Rum ve Ermeni olan 30.000 casusun varlığından bahsetmektedir. *A.g.m.*, s.257.

12 BCA, 18.1.1338/1336-0.30.18.01/4.45.12.

13 McCarthy, *a.g.e.*, s.325-326.

Bu arada Türk ordusu tarafından da önemli miktarda Yunan asker ve subayı tutsak edilmişti. Yunanlılardan alınan esirler arasında Osmanlı tabiiyetini taşıyanların Divân-ı Harbe verilmesi uygun görülmüş¹⁴, geriye kalanlar esir garnizonlarında tutulmuştur. Kırşehir'de subay garnizonlarının dışında tesis edilen esir garnizonlarında Yunanlıların götürdükleri Müslüman kadınlara mukabil Rum asıllı kadınlar Hariciye Vekâleti'nin görüşü de alınarak rehine olarak tutulmuşlardır. Erzincan, Kayseri ve Kırşehir garnizonlarında tutulan kadınların yiyecek ve giyecek masrafları için Müdafaa-i Milliye Vekâleti açıkta bulunan bir zabıtekiline verilmekte olan maaş tutarı ve özel tahsisattan toplam 2077 kuruşun verilmesini Hükümete bildirmiştir. Hükümet, 31.10.1922 tarihinde yapmış olduğu toplantıda esirlerin her biri için aylık toptan 21 lira ödenmesini kararlaştırmıştır¹⁵.

Türkiye ve Yunanistan arasındaki silahlı mücadele 11 Ekim 1922 tarihli Mudanya Ateşkes Antlaşması ile durduruldu ve 20 Kasım 1922 günü Lozan Konferansı'nın açılmasıyla birlikte de barış süreci işlemeye başladı. Bu süre zarfında İzmir'deki Amerika Muavenet Heyeti Müdürü Mösyö Rid'in girişimi ile *-uluslararası hukuk ve savaş kurallarına aykırı olarak Yunanistan'da tutuklu bulunan- gayr-i muharip sivil, kadın ve çocuklardan oluşan Türk esirleriyle eşit miktarda ve düşük rütbeli subaylardan başlamak üzere İzmir iskelesinden bir miktar Yunan esirin mübadelesi* öngörülmüştür¹⁶.

Kurtuluş Savaşı sırasında Türk tarafının eline onbeş binden fazla esir geçmişti. Bunlardan onbini Lozan Barışı'ndan önce serbest bırakıldı. "*Mübadele edilmeyen*" 352'si subay olmak üzere 4629 Yunan savaş esiri Kurtuluş Savaşı'ndan sonra on ay süreyle Ankara, Adana, Kayseri, Konya ve Yahşihan garnizonlarında tutulmuşlardır. Esir subaylara, kendileriyle aynı rütbeye sahip Türk kara subaylarının aldığı maaş kadar ücret ödeniyordu: Generallere 62 lira 69 kuruş, albaylara 57 lira 94 kuruş, yarbaylara 50 lira

14 BCA, 28.9.1338/1864-0.30.18.01/5.29.20.

15 BCA, 31.10.1338/1952-0.30.18.01/6.34.12.

16 BCA, 16.11.1338/1989-0.30.18.01/6.36.9.

44 kuruş, binbaşılara 42 lira 94 kuruş, yüzbaşılara 30 lira 25 kuruş üstegmenlere 27 lira 49 kuruş, yedek subaylara 19 lira 7 kuruş¹⁷.

Esir meselenin kesin çözümü, Lozan'da 30 Ocak 1923'te imzalanan "Sivil Tutukluların Geri Verilmesi ve Savaş Tutsaklarının Mübadelesine İlişkin Türk-Yunan Anlaşması" ile sağlanmıştır¹⁸. Aynı gün "Türk ve Rum Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol" de imzalanmıştır¹⁹.

Rumların sebep olduğu ve bir kısmını yukarıda belirtmiş olduğumuz Kurtuluş Savaşı yıllarında yaşanan ibret verici olaylara bağlı olarak toplumlar arasında oluşan zıtlık, bozulan güven ortamı ve Türk Devleti'nin Misak-ı Millî sınırları içerisinde homojen bir nüfus yapısına sahip olma isteği mübadeleyi zorunlu hale getirmekteydi. Zaten Lozan Konferansı'na gönderilen Türk Heyeti'ne Bakanlar Kurulu tarafından verilen 14 maddelik talimatnamenin 9. maddesinde azınlıklar konusundaki esas, *mübadele* olarak belirlenmişti²⁰.

30 Ocak 1923'te imzalanan 19 maddelik Mübadele Sözleşmesi'ne göre, Yunanistan'daki Müslüman azınlık ile Türkiye'deki Ortodoks Rum azınlık mübadele edilecekti. Ancak, İstanbul'da oturan Rumlar ile Batı Trakya'da oturan Müslümanlar değişim dışı tutulacaktı. Mübadelenin başlatılabilmesi için 19. madde gereği her iki ülkenin sözleşmeyi onaylaması gerekiyordu. 25 Ağustos 1923 tarihinde bu işlem yerine getirildi. Sözleşme gereği kurulan Karma Komisyon, Ekim 1923'te çalışmalarına başlamış ve bunu takip eden bir yıl içerisinde önemli bir engelle karşılaşmadan bir kısım Türk ve Rum'un mübadelesi gerçekleştirilmişti. Ancak, sözleşmenin 2. maddesinde geçen "etablis" kelimesinin taraflarca farklı şekillerde yorumlanması nüfus mübadelesinin kesin çözümünü 1930 yılına kadar ge-

17 Bkz.: Erdal Erenoğlu, "Anadolu'da Konuk Edilen Öteki Esirler", *Bütün Dünya*, Eylül 1999, cilt 2, sayı : 4, s.42-44.; Kayseri'nin Talas kasabasında tutulan esirler arasında Yunan ordusu 15 Mayıs 1919'da İzmir'e çıktığında "*Talas'ta bir fincan kahve içmek için buraya geldim*" diyen General Trikopis de vardı. Sibel Sabah, "Trikopis Lozan'a Kadar Talas'ta Konuğumuzdu", *Bütün Dünya*, Eylül 1999, cilt 2, sayı : 4, s.38-41.

18 İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, cilt I, Ankara 1989, s.184-186.

19 Soysal, a.g.e., s.177-183.

20 Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele*, cilt II, Ankara 1987, Vesika : 54.

ciktirmiştir. Bu süre zarfında 384.000 kişi Türkiye'ye; 1920'den itibaren başlayan göç dalgalarıyla birlikte 1.250.000 kişi de Yunanistan'a göç etmiştir²¹.

Mübadeleden İstisna Edilenler

Nüfus Mübadelesi'nin gerçekleştirilmeye çalışıldığı süreçte sözleşme gereği mübadeleye tabi olup Yunanistan'a gönderilmesi gereken kişilerden bir kısmı çeşitli gerekçelere ve mazeretlere bağlı olarak Bakanlar Kurulu tarafından mübadeleden istisna edilmişlerdir. Bu özel uygulamaya derinlemesine baktığımızda Türk Hükümeti'nin ahali değişiminde ön yargılı bir ırkçı yaklaşım içerisine girmediğini ve savaş yıllarında insanî yardımını gördüğü Rum asıllı vatandaşlarına sahip çıktığını görmekteyiz. Mübadeleden istisna edilenleri özel ve askerî nedenlere bağlı olarak iki kısma ayırmak mümkündür. Bunların dışında bir de mübadelesi te'cil olanlar vardır.

a) Özel Nedenlerle İstisna Edilenler : Bunlar gerek Türk gerekse mübadeleye tabi olmayan Gayr-i Müslim erkeklerle evlilik yapmış olan Rum asıllı kadınlardan oluşmaktaydı.

Lozan Konferansı sırasında 30 Ocak 1923 tarihinde imzalanan "Mübadele Sözleşmesi"nden önce ihtida (Müslümanlığı kabul etme) etmiş olanlar sözleşmede geçen "Rum Ortodoks bulunan" kaydının dışına çıkmış olduklarından bu durumdaki şahıslar mübadeleye tabi olmayacaktı. Ancak, söz konusu tarihten önce ihtida ederek bir Müslüman ile evlenip de nüfus kayıtlarına geçirilmemiş olan Rum asıllı kadınların durumlarının ne olacağı belirsizlik yaratmaktaydı. Bu belirsizliğin giderilmesi yönünde yapılan itirazlar üzerine Hükümet, 27.7.1924 tarihinde "Mübadele Sözleşmesi"nin imza tarihinden önce ihtida ederek izdivaç etmiş olan kadınlarla, aynı tarihten önce ihtida etmeyerek Müslümanlarla izdivaç etmiş olan kadınların mübadeleye tabi olmadıkları şeklinde bir karar almıştır²². Bu arada mübadeleye tabi bölgelerden İstanbul'a gelerek Mü-

21 Akgün, a.g.m., s.257.

22 BCA, 27.7.1340/753-0.30.18.01/010.35.9.

badele Sözleşmesi'nin imzalanmasından önce Gayr-i Müslim erkeklerle evlenmiş olan kadınların durumunun ne olacağı sorunu ortaya çıktı. Bunun üzerine Hükümet, 27.7.1924 tarih ve 732 numaralı kararnameye ek olarak "Mübadeleye tabi olmayan Gayr-i Müslim erkeklerle, Mübadele Sözleşmesi'nin imza tarihinden önce evlenen ve nikâhlarını belirtilen tarihten önce nüfus kayıtlarına geçiren Rum Ortodoks kadınların da mübadeleden istisna edilmesi" şeklinde bir kararı Dahiliye Vekâleti ve Emniyet Genel Müdürlüğünün teklifleri üzerine 26.8.1925 tarihinde kabul etmiştir²³.

Genel nitelikli bu tür istisnalara 1929'da özel nitelikli bir istisna eklenmiştir: Mübadele Sözleşmesi'nin uygulamaya konmasından iki ay sonra Fransız uyruklu Matheu Mille ile evlenmiş olan ve iki çocuğu ile İzmir'den çıkarılan Madam Marie Savacıoğlu isimli kadının, emlak meselesi mevzubahis olmamak üzere, şahsı itibariyle mübadeleden istisnası Hariciye Vekâleti'nin teklifi üzerine Bakanlar Kurulu tarafından 20.2.1929 tarihinde kabul edilmiştir²⁴.

b) Askerî Nedenlerle İstisna Edilenler : Bunlar, Kurtuluş Savaşı yıllarında insanî ve askerî yardımı görülenlerdir.

1921 yılında Söke'de²⁵ Yunanlılar tarafından Türklere yapılan mezalim ve feci uygulamalara engel olarak bir çok halkı kurtaran; Boran Nahiyesi'nde yerli Rumlar tarafından çıkarılan isyanı, Türk jandarma karakollarına yapılacak saldırıları ve kuşatma altına giren Türk birliklerinin imhasını haber vermek suretiyle etkisiz hale getiren; ayrıca Denizli'de Üçüncü Süvari Fırkası Kumandanı İbrahim Bey'in nezdinde Hükümet lehine casusluk yapan Türkiye vatandaşı Rum asıllı Konstantin Portil oğlu Dimitri'nin Dahiliye Vekâleti ve Emniyet Genel Müdürlüğünün teklifleri üzerine mübadeleden istisna edilmesi 17.12.1924 tarihinde Hükümet tarafından kabul edilmiştir²⁶.

23 BCA, 26.8.1341/2407-0.30.18.01/15.54.01.

24 BCA, 20.2.1929/7696-0.30.18.01/02.16.06.

25 Söke'de Yunanlılar'ın Türklere uygulamış oldukları vahşet hakkında geniş bilgi için bkz.: Mustafa Turan, *Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli 1919-1923)*, Ankara 1999, s.174-179.

26 BCA, 17.12.1340/1274-0.30.18.01/12.63.5.

Yine Söke'de Yunan işgali sırasında göç edemeyerek burada kalan Müslüman halkı bir Amerikan şirketinin fabrikasında toplayarak katliamdan kurtaran ve Yunanlıların geri çekilişleri esnasında kasabayı yakıp Müslüman halkı katletmek girişimlerinde halkı aynı fabrikaya toplayarak kurtaran Sökeli Doktor Perikli Efendi'nin mübadeleden istisnası, Aydın Vilayetinin bildirimi, Dahiliye Vekâleti ve Emniyet Genel Müdürlüğü'nün teklifi üzerine 17.12.1924 ve 1277 sayılı kararname ile kabul edilmiştir²⁷. Bu kararnameye yapılan bir ekle vermiş olduğu hizmetlerden dolayı hukukçu Bodrumlu İstimat Zihni Efendi'nin de mübadeleden istisnası 29.4.1925 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilmiştir²⁸.

c) Mübadelesi Te'cil Edilenler

Yukarıda belirtmiş olduğumuz evlilik ve özel nedenlere bağlı olarak mübadeleden istisna edilenlerin dışında bir de mübadelesi te'cil olanlar vardır. Bunlar kimsesiz, sakat (kör vs.) ve marazlı (hastalıklı) olanlardır. Karma Mübadele Komisyonu, Türk ve Yunan Hükümetlerine nakillerinde zorluklar meydana geleceğinden bu kapsamda olanların mübadelesinin te'cilinin faydalı olacağını bildirmişti. Bunun üzerine Türk Hükümeti, Yunan Hükümeti tarafından da tatbik edilmek şartıyla bu tür mübadil şahısların geçici bir süre mübadelesinin durdurulmasını ve konunun Hariciye ve Dahiliye Vekâletleri tarafından takip edilmesini uygun görmüştür²⁹.

Şimdiye kadar vermiş olduğumuz örneklere bakıldığında Türk Hükümeti'nin mübadele meselesinde ortaya çıkan özel şartlara toleranslı bir tutum içerisinde olduğu hemen fark edilebilir. Ancak, Türk Hükümeti mübadele sürecinde dinî-siyasî içerikli olup, esasta Mübadele Sözleşmesi'nin ruhunu bozmayı ve Türkiye'yi uluslararası arenada yıpratmayı hedefleyen tahriklere kararlılıkla karşı koymuş ve dayatmaları kabul etmemiştir. Bunun en belirgin örneği 1924'te ortaya çıkan Patrik sorunudur. Daha önce

27 BCA, 17.12.1340/1277-0.30.18.01/12.63.8.

28 BCA, 29.4.1341/1844-0.30.18.01/13.25.18.; Yorgi oğlu İstimat Zihni Özdamar 1879 Bodrum doğumludur. Hukuk Fakültesi'nden mezun olmuş ve Denizli mahkemesinde çalışmıştır. TBMM'nde 5, 6, 7. dönem Eskişehir milletvekili olarak görev yapmıştır. TBMM Albümü (23 Nisan 1920-20 Ekim 1991), TBMM Genel Sekreterliği Yayınları, Ankara 1994, s.103.

29 BCA, 11.5.1341/1916-0.30.18.01/13.29.09.

İstanbul'da hiç bulunmamış olan Arapoğlu Konstantin 1924 yılı başlarında İstanbul'a gelmiş ve o yılın sonlarına doğru Patrik seçilmişti. Türk makamları, antlaşma hükümleri gereğince Patrik'in mübadeleye dahil kişiler arasında olduğunu söylerken, Yunanlılar Patrikliğin özel durumu dolayısıyla Patrik'in diğer Rumlar gibi muamele göremeyeceğini ileri sürüyordu. Yunanistan bu konuyu "etablis" meselesinde olduğu gibi Lahey Adalet Divanı'na götürmeye çalıştı. Türkiye bu konuda adı geçen organın yetkisiz olduğunu savundu ve kararlı tutumunu sürdürdü. Sonuçta Patrik Arapoğlu Konstantin 19 Mayıs 1925'te görevinden çekildi ve mübadiller arasında Türkiye'yi terk etti³⁰.

Bu çalışmamızda Mübadelenin tarihsel zeminini, pratik sebeplerini ve uygulama aşamasındaki istisnalarını örnekleyerek ortaya koymaya çalıştık. 20. yüzyılın sonuna geldiğimiz şu günlerde Balkanlar'da yaşanan etnik zıtlama, çatışma ve ayrışma göz önünde bulundurulduğunda asrın başlarında gerçekleştirilen Türk-Yunan Ahâli Mübadelesi'nin ne kadar isabetli bir karar olduğu görülmektedir. Şüphesiz bu, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının büyük bir öngörüyle hazırlayıp uyguladıkları ve Lozan Barış Antlaşması'na yansıttıkları Misak-ı Millî sayesinde mümkün olmuştur.

---

30 Mehmet Gönlübol-Cem Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası*, Ankara 1990, s.58.

TÜRK-RUM NÜFUS MÜBADELESİ'NİN SEBEP VE
BAZI İSTISNALARI

آقره
۲۲۷ / ۵ / ۷۷

نه

تورکیا بویوک ملت مجلسی
اجرا او کابلی دینی داری
علم مخصوص بديری

عدد
تقریباً

۱۸۶

بیت خود را آنجا در اسبابه بیله می نه در برضایک است که در ده عدد آنه برقعده هفتده
اصلاح مهودت تا نیته تیفه خود را درین صدانه میر و دقت ۷/۱۱ تاریخ و کلم ندر
۷۷ عدد در تکرار نه در میره دقت ۷/۱۱ تاریخ و کلم ندر در تکرار بیلده در فقط بر نیت
کلیت تاریخ او کلم بیلده در تکرار در تکرار صدانه ۷/۱۱ تاریخ و کلم ندر
مخبره کو بیلده در تکرار هفت ۷/۱۱ تاریخ و کلم ندر در تکرار صدانه ۷/۱۱ تاریخ و کلم ندر
بیت صدانه ۷/۱۱ تاریخ و کلم ندر در تکرار صدانه ۷/۱۱ تاریخ و کلم ندر
اجرا در تکرار هفت ۷/۱۱ تاریخ و کلم ندر در تکرار صدانه ۷/۱۱ تاریخ و کلم ندر
تکرار تکرار صدانه ۷/۱۱ تاریخ و کلم ندر در تکرار صدانه ۷/۱۱ تاریخ و کلم ندر
بیت صدانه ۷/۱۱ تاریخ و کلم ندر در تکرار صدانه ۷/۱۱ تاریخ و کلم ندر

۳
۲

دوره قصد بویوک ملت مجلسی
۹

جواباً باز به بنی اوراق جواب اولدی بنی مرادنه تاریخ ونوسوسونلک در بنی ججا اولتور .

TÜRK-RUM NÜFUS MÜBADELESİ'NİN SEBEP VE
BAZI İSTİSNALARI

765

DEVLET ARŞİMLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİMİ

باسم وفاق
الم خصوصى مديرية
هدد

سؤالده ایستای ایشانه و هجرت ایدیه میریک سوکه هر قانونه اهالی استیج
سوکه هر کانه آرغیانه قتلیه قوییه بیله ناریقیسه طوسییه برله حیانتی ریحانه
دیجا و سینه حافظه ایله دیوناغیدیک انشای رحیده ده بر نامه فناندیک فیه یازمه
داهای استیج یوق نام ایله ایجه اراکله ایجه کتیک ناریقییه حیبا یوق ضفده
هیانتی حافظه ایله سوکی روقه ییکله ایشیک بارلاره انشای آیه و ولایتیه ایشانه
تذقییه نه عید برلایه برزای انشای داهر و کات جیدیه هر لایقنه تاریخ و
اینتیه حرم سیری ۱۹۲۳ ۱۹۲۳ ندره ندره سم تکلیف ایله و کفیه افراد کدی کتیکه -
۱۹۲۳ ۱۹۲۳ ایضای دیوانیه هر لایقه بارلاره انشای ندره ایجه .

۱۹۲۳ | ۱۹۲۳

توریه ییجه هیبردی
خانق

باسم وفاق

عبدل وکی

داغدی وکی

خاچه وکی

سیر وکی

میل وکی

نانه وکی

زایع وکی

نخاست وکی

صود و سادوستا ایجه وکی

صود و سادوستا ایجه وکی

جواباً یازیلدی ایضای اوردان ، جواب اولدی ییجه هر اناک تاریخ و نومرو سیک ددی زینا اولتور .

انیت گونیدورون قوشم
1994
1994

۶.۸۶۶

باسم وکالت

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

الیدیم سولوره دولتانه تورکجه تهرتیه دروم سنه قیطنطیه ایزون وله دوتورکجه بینه رینهک ایله نسی قوشنه
سولونه آناه قیطنطیه یازیلیر قوشنه تورکجه قارش ساهانه بصرته ایقا هر یاسونور نظام قوشیم
قوشنه سانسنه ایدرک بجهرد وینه شایرزه قوشمق رار بوزایا جوشنه رف دیگر قوشنه املات اولانه
عصای یاقا سه تورک ژانده فر قوشنه اوقه اولونه قوشون اوقه در دیگر کوشن برسا و سول
بستماله جویز ایما و عوجوه قیطنطیه کیدن آیدار لر لر قوشمه و قوشیم ایله رینهک قوشنه اولانه ایله
در قوشم بالک قوشیم بجهرد کوشنه و کوشنه ایله سولای قوشی قوشانه ای قوشم ایله قوشمق اولان
کیله زویله کوشه بیدرک اولاره و قوشمق بوزایا جوشمه بالک قوشم عیلات عسکره ایله قوشنه معادنه
شود اولان بینهک سانسنه بیدرک اولاره و قوشمق بوزایا جوشمه بالک قوشم عیلات عسکره ایله قوشنه معادنه
باز بیدرک ایله قوشمق بوزایا جوشمه بالک قوشم عیلات عسکره ایله قوشنه معادنه

[Handwritten signature]

دولتانه
۱۹۹۴

صاری دن استیاسی قوشنه

۱۷۱

۲۸

۱۹۹۴

ÖZET

20. yüzyılın en önemli nüfus hareketlerinden biri 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Barış Konferansı'nda esasa bağlanan, fakat tatbikatında ortaya çıkan pürüzler nedeniyle kesin şeklini alması 1930'lara sarkan "Türk-Yunan Ahali Mübadelesi"dir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Yunanistan, Müttefiklerinden almış olduğu destek ile Anadolu'yu işgale girişmişti. İrredentizm politikasına yönelen Yunan ulusçuluğu, Ortodoks Kilisesi'nin hortlatmış olduğu husumetin de etkisine girerek 1919-1922 yılları arasında Anadolu'nun pek çok yerinde vahşet tabloları meydana getirmiştir.

Kurtuluş Savaşı yıllarında yaşanan ve Rumların sebep olduğu ibret verici olaylara bağlı olarak toplumlar arasında oluşan zıtlık ve bozulan güven ortamı savaş sonunda Nüfus Mübadelesi'ni zorunlu hale getirmiştir.

Bu çalışmada, Nüfus Mübadelesi'nin tarihsel zemini, pratik sebepleri ve uygulama aşamasındaki istisnaları Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nden elde edilen belgeler çerçevesinde irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler : Azınlık, İskân, Mübadele.

ABSTRACT

One of the important minority movements is Turco-Greek minority exchange decided on 24 July 1923 at Lausanne Peace Conference, which took its final form only in 1930s because of the difficulties arising in practice.

After the First World War Greece, with the support of the Allies, attempted to occupy Anatolia. Greek nationalism under the deep influence of hatred policy of the Orthodox Church created many scenes of savagery in Anatolia. Consequently, lack of confidence and tension between the two communities caused by Greek atrocities during the Turkish Independence War made the exchange inevitable.

This study examines historical background of the minority exchange with its practical reasons and exceptions during the implementation process on the basis of the documents obtained from the Republican Archive of Prime Ministry.

Key Words : Minority, Settling, Exchange